

Celălalt

„Cine se poate lăuda că a găsit greșeli în lumea de dinafară de voința noastră?”
Alexandru Philippide

Tema care ne cheamă astăzi împreună este nu doar interesantă și generoasă ori, mai ales, de actualitate. Aș crede că, în general, omenirea a știut dintotdeauna să identifice acele particularități ale realității care erau de natură să-i amprenteze și să-i moduleze existența. Nu a avut mereu aceeași viziune asupra conceptelor, nu a tratat mereu aceeași materie cu aceleași instrumente și nu a avut în vedere soluții unitare, însă chestiunea a știut mereu a o identifica. De aceea, aș spune că tema pe care o dezbaterem este fundamentală și universală, străbătând timpul și spațiul în care civilizația noastră s-a edificat.

*

Nu este nevoie să o aflăm de la fizicieni, deoarece o putem înțelege cu mintea noastră: tot ceea ce emană de la degetul Divinității sau de la „punctul acela de mișcare mult mai slab ca boaba spumii” tinde a se orîndui cumva: laolaltă sau dimpotrivă. Materia se organizează după reguli neștiute de noi, funcționează în modalități proprii, devine spre a reveni perpetuu și altcumva. Iar noi sîntem ființe materiale. Iarși, nu-i vom întreba pe fizicieni, deoarece nu știu nici ei prea bine deprinderile, cutumele sau legile care conduc către o anumită înlănțuire și îmbinare ori separare și opoziție. Cu un limbaj plin de slăbiciuni și neputințe, mult prea metaforic, obișnuim a spune că particulele, celulele, organismele, marile conglomerate ale Universului se grupează după afinități, se separă din idiosincrasie, se combină sau se dezagregă de dragul structurii sau din cauze de ordin funcțional. Se pare că ele devin și pier sau se înveșnesc, deci se unesc și se separă sau dăinuie, în vreme ce mediul se transformă.

*

Într-o lume în care ne orînduim unii lîngă ceilalți mai degrabă conform sentimentelor și empatiilor decît conform rațiunii și calităților intelectuale, și în care cultura populară și de masă cere tot mai des oamenilor ei să-și urmeze inima, iar nu creierul, omenirea se străduie, totuși, de mii de ani, să arate că, făcînd parte din natură, a adăugat acesteia o dimensiune culturală, că sîntem oameni întrucît gîndim rațional și acționăm în consecință. Chiar dacă, cel mai adesea, toate acestea rămîn doar niște exerciții teoretice și comportamentale, aplicate doar în acel cadru, ne salvează de la a ne confunda cu natura tocmai posibilitatea de a înțelege că gîndim și că înțelegem, că, între anumite limite, putem aduce modificări, dacă nu realității largi, măcar propriei personalități. Acestea, împreună, pot transfera în realitate un gînd nobil și profund uman, dar se întîmplă astfel nu întrucît raționăm, ci întrucît rezultatele edificării noastre ca ființă umană ne dau buna voință, clara știință și morala tărie de a urma neabătut această cale. De aceea, poate că nu dimensiunea culturală este cea care ne poate defini ca ființe umane, ci aceea etico-morală, singurul filon de natură să evolueze doar în chipul propriei esențe și singurul de natură să asigure o reală stabilitate și autonomie ființei umane. Mistuind principiile pînă la completa lor asimilare, omul moral este neabătut și singur - stabilizat de filonul moral din sine și avînd cerul înstelat deasupra sa.

Pentru a ajunge acolo, însă, este necesar un anevoios travaliu; neapărat anevoios deoarece numai astfel poate legătura rațională lua locul celei afine, doar prin efort și caznă se poate ca natura să devină suport vital, țesut și recipient al unui conținut intelectual, cultural-spiritual și moral.

Vom încerca să observăm cauzele, adică principiile materiale, formale și cauzale care determină și înfrînesc gînduri și comportamente, apoi sursele acestora, adică stările și condițiile prin a căror activitate cauzele pot acționa, precum și factorii, adică elementele concrete ce favorizează și poartă evenimentele către anumite efecte, pe care le constatăm cu mai multă sau mai puțină acuitate.

*

Probabil că primul lucru pe care l-ar percepe macii unui câmp de maci ar fi turma de bivoli care paște în zare. Apoi ar percepe crinii din câmpul îndepărtat, iar apoi magnoliile, care sînt tot ranunculacee, și care se află pe un câmp alăturat. Ipotetica percepție ar fi atît de organică și de naturală încît am putea spune că nu macii individuali ar avea acea percepție, ci câmpul de maci în integralitatea sa. Apoi se va mai întîmpla un lucru: macii roșii vor observa că printre ei se află și maci de altă culoare, ori roșii cu dungii de altă culoare, eventual cu funcțiuni și nevoi diferite ori suplimentare față de norma majorității. Abia această percepție ar aparține mai degrabă macilor individuali și microgrupurilor decît întregului câmp de maci.

*

În momentul în care ființa umană a reușit să facă abstracție de trăsăturile particulare ale caprelor pe care le observa, și a ignorat anumite detalii, a reușit un raționament logic prin care a conceptualizat o clasă a realității. Acest proces, prin care se lasă deoparte particularitățile unor trăsături, dar se au în vedere existența și caracteristicile clasei din care ele fac parte, este esențial pentru înțelegerea rațională a realității și pentru tipologizarea acesteia, precum și pentru a trasa direcții de acțiune. Achiziția componentei morale se află pe o treaptă superioară, însă.

Deocamdată, înțelegem că individul își observă semenii și mediul, conștientizează nevoi vitale și depășește diferențe de detaliu, în virtutea conservării identității sale și a perpetuării a ceea ce înțelege el că este. O diferențiere prea mare de cei în sînul cărora trăiește i-ar pune în pericol existența. Lucrul acesta îl face să se concentreze asupra caracteristicilor valabile pentru membrii clasei sale, să ignore diferențele care l-ar despărți de membrii acesteia și, implicit, să observe cu acuitate că alți indivizi nu prezintă particularitățile clasei sale. Disonanța astfel resimțită va avea o tărie direct proporțională cu pericolul resimțit în a-și pierde identitatea, deoarece, în mod natural, abia cînd propria existență capătă garanții, omul se poate gîndi la o existență alături de sau/și împreună cu celălalt.

*

Din cîte ne dă istoria de înțeles, limba și neamul au reprezentat dintotdeauna un puternic liant al viețuitoarelor, relația genetică și înțelegerea prin comunicare constituind și cimentînd comunitățile. Familia, clanul și tribul, create pe baze genetice, au devenit și construcții sociale. Coagularea indivizilor înrudiți genetic în grupuri sociale constituie un proces cît se poate de natural și de organic, guvernat de forțe universale de coeziune. Dar înglobarea bazei genetice într-o construcție socială mai avea nevoie de o componentă: înțelegerea întru colaborare. De aceea, limba a devenit liantul cel mai puternic și dătător de identitate.

Referindu-se mai întîi la perși, apoi la alții cu care au intrat în contact, vechi greci spuneau: πός με ἔλλεν βάρβαρος. Era o formă prin care, plecînd de la deosebiri pe care le considerau a fi de netrecut, o indicau ca definitorie pe cea lingvistică, afirmîndu-și astfel identitatea în cadrul lumii din care făceau parte. Popoarele slave au numit germanicii cu care au intrat în contact *niemitz*, adică 'mut', ei înșiși fiind *slavi* adică 'vorbitori ai unei limbi inteligibile', acestea nefiind singurele situații în care o comunitate etnică se delimitează de o alta și își marchează identitatea lingvistică într-un mod atît de explicit. Se vede că nu se neagă deloc capacitatea de a vorbi și de a comunica, ci doar se afirmă că, atît timp cît idiomul folosit nu este cel al receptorului, celălalt nu merită nici o atenție pentru fluxurile sonore pe care le emite. În fapt, relația dintre neam și limbă este atît de organică încît lingviștii și istoricii afirmă că un proces de glotogeneză este echivalent cu unul de etnogeneză, că apariția unei limbi înseamnă și apariția unui neam, și invers. Întemeiată genetic, comunitatea are nevoie de mijloace eficiente (adică rapide și productive) de a comunica, de a colabora și de a-și asigura eficacitatea acțiunilor, moment în care aceeași comunitate are nevoie de asigurarea sensibilă a existenței sale.

Existența, însă, poate fi asertată doar atunci cînd identitatea poate fi asertată. Dar identitatea înseamnă defnire, adică separație, iar raportul dintre intensiunea și extensiunea unei noțiuni este de dualitate: cu cît notele de conținut vor fi mai multe, cu atît sfera va fi mai mică. Asta înseamnă că

împlinirea ca ființă socială necesită o sferă mai largă (deci note mai puține), în vreme ce obținerea identității necesită o sferă mai restrânsă (deci note mai multe). Tensiunea aceasta se rezolvă printr-o continuă schimbare a referențialului, fapt care face ca disonanța să cunoască grade.

*

Ființă eminent socială, la scară mică, omul este o ființă individualistă, el trebuind să aibă grijă de integritatea sa structurală și funcțională. La scară mare, omul există în măsura în care participă la viața comunității din care face parte. În sînul familiei, în microgrup, în colectivitatea mai mare, în cadrul diferitelor diviziuni teritoriale ale neamului său, la nivelul neamului său, în grupul de neamuri cu care neamul său colaborează, individul poate fi supus la felurite solicitări care nu dispar ci doar își schimbă obiectul, natura și amploarea. Apărîndu-și individualitatea, dar și prezervîndu-și apartenența la comunitate (și la comunități), de fiecare dată, individul se va plia anumitor cerințe, simțindu-se afin cu cei din succesivele medii prin care trece și care, își îngustează și schimbă criteriile spre a putea exista și crește. Necesitatea individului de a străbate mediile este, așadar, însoțită de o continuă schimbare a sistemului de referință și de ajustări în consecință, pe care individul cel mai adaptat le va face în modul cel mai economic și mai eficient. Faptul acesta arată că individul este individualist și social totodată. Deși această acomodare este posibilă și funcțională, așa cum distanțele prea mici ori cele prea mari, în comparație cu dimensiunile și posibilitățile fizice ale individului, sînt dificil de stăpînit, așa cum Cetatea propusă de Platon avea o limită, tot astfel, mediul cel mai la îndemînă și mai lesne de gestionat rămîne comunitatea local-regională și apoi cea națională, cea care necesită un minimum rezonabil de ajustări dinspre individ.

Individul, așadar, se recunoaște parțial în sînul comunității în care trăiește, fiind parte a ei. Face acest lucru pe baza ignorării anumitor trăsături și concentrîndu-se asupra altora. Realitatea, însă, face ca un individ, sau chiar un grup, să aibă concomitent multiple apartenențe. Interacționînd tot mai complex sau intrînd în comunități mai largi, individul sau grupul este nevoit să ignore unele trăsături și să se concentreze asupra altora. Succesul acțiunilor prin care existența sa capătă sens depinde de măsura în care știe să ignore trăsăturile care, în acel context, pot fi ignorate, și să lumineze trăsăturile care, în același context, contează. Tot jocul acesta, prin care unele trăsături ale sale intră în relație cu trăsăturile celorlalți generează o anumită variabilitate a trăsăturilor, care vizează găsirea unui echilibru optim de stabilitate. Identitatea astfel obținută, însă, poate fi de profunzime sau de suprafață, deoarece dinamica socio-culturală (care decurge din dinamica viului) solicită succesiv punerea în act a mai multor seturi de trăsături. Firește, în cele din urmă, anumite echilibre se ating, atît în ceea ce privește autopercepția și autoreprezentarea, cît și percepția și reprezentarea celorlalți și a mediului. Acestea vor sta la baza identității individului și a grupului. Important, însă, este faptul că, la orice nivel s-ar afla, anumite echilibre trebuie obținute, iar acest lucru se petrece, de fiecare dată, cu concesii dinspre individ. Sub acest aspect, fiecare este *eu* și fiecare este *celălalt*, ambele concepte și realități avînd sfere în funcție de medii și fiind ipostaze existențiale, iar nu absolute.

Sistemul fonetic al unei limbi oarecare constituie, foarte probabil, o entitate reprezentativă în cel mai înalt grad pentru sistemele sociale, materiale și universale. Atît prin felul în care se structurează, cît și prin cel în care funcționează și evoluează, sistemul fonetic reflectă atît caracteristicile defînitorii ale sistemelor materiale, cît și pe cele ale sistemelor sociale. Probabil că orice aparat fonator uman ar putea produce orice sunet. Altfel spus, sunetele articulate pe care le produce un indian în limba sa nu sînt interzise unui australian. Totuși, fiecare limbă, adică fiecare comunitate, a selectat din întreaga paletă de sunete posibile doar o gamă destul de restrînsă. Din motive de economie a energiei și de eficiență a comunicării (căci limba este un sistem economic, care funcționează pe principii economice și de eficiență, adică) limbile au ajuns să se fixeze pe utilizarea anumitor articulații. În plus, coarticularea și-a impus propriile constîngeri. (Comparabil, și la alt nivel, nevoi reale generate de evoluție au făcut ca ochii noștri sau urechile noastre să perceapă doar o anumită gamă de lungimi de undă, dar nu pe toate posibile, iar mintea noastră să poată opera ușor cu anumite lungimi spațiale și temporale - în strictă relație cu dimensiunile noastre în spațiu și în timp).

Fiecare element fonetic (și al oricărui tip de sistem, în general) există în măsura în care îndeplinește două condiții necesare și suficiente: identitatea proprie și utilitatea la nivelul ansamblului. Un sunet trebuie să se diferențieze de

cele din clasa cărora face parte. Dacă este confuz va fi confundat, deci nu are identitate și nu poate exista, deoarece reprezintă un efort nerăsplătit, adică ineficient. Dar această condiție nu este suficientă în sine. Mai este nevoie ca acel sunet să participe simfonic și organic la viața întregului. După îndeplinirea primei condiții, abia o dată cu îndeplinirea celei de-a doua poate sunetul deține o poziție reală în cadrul sistemului. Diferit de altele, dar netrebuincios întregului, el reprezintă pentru sistem mai puțin decât un sunet care ar putea participa la viața întregului, dar ar fi relativ confundabil. Rezultatul a fost apariția unor sisteme dotate cu coerență internă, funcționale, eficiente și dotate cu marja dinamicii. Fiecare element al acestui sistem se află în relație cu celelalte elemente, întregul sistem fiind rezultatul colaborării eficiente a întregii constelații. Nu stau lucrurile în mod diferit în cazul altor realități naturale: existența în sine rămîne lipsită de valoare dacă nu este și participativă.

Pe de altă parte, întregul proces de continuă cîntărire a celui alt și de raportare la el, încercarea de a-l înțelege pe celălalt este, în esență, o formă de contact, ceea ce poate genera interpenetrarea, fapt ce modelează întrucît contactul strîns și cunoașterea celui alt sînt de natură să nuanțeze și, apoi, să neutralizeze unele dintre particularitățile celor aflați în contact. Acesta este și motivul pentru care, în general, indivizii și grupurile care au fost supuși contactelor sînt mult mai permisivi decât cei izolați sau care trăiesc în centrul clasei lor.

*

Căutarea echilibrelor cu sine, cu succesivele medii concentrice la care individul este parte și, mai ales, a echilibrelor cu sine după ce tensiunile străbaterii acestor medii afectează de fiecare dată echilibrul cu sine, identitatea individuală, face ca anumite trăsături să fie percepute și reprezentate cu o mai mare pregnanță, în comparație cu altele, anumite trăsături conținând mai mult decât altele. Procesul de abstractizare, prin care se ajunge la unele concluzii, prin ignorarea anumitor note de conținut are, astfel, și un revers: stereotipizarea. Vechii greci nu-și băteau capul pentru a înțelege limbile altora, fiindu-le destul să înțeleagă că, totuși, aceia vorbeau, dar o altă limbă. În același chip, nevoia mai degrabă de a acționa decât de a cunoaște contemplativ face ca, adesea, omul să reducă complexitatea celui alt la cîteva trăsături pregnante, și acestea judecate exclusiv din propria perspectivă. Etichetarea este nu doar comodă, ci și simplă și la îndemînă. La fel este și colportarea etichetei. Stereotipul, aparentă formă de neînțelegere și de tratare superficială a celui alt, funcționează ca mecanism de păstrare a identității, extrem de eficient mai ales pentru anumite categorii socio-culturale, de un anumit nivel intelectual. Faptul că stereotipul apare prin procedeele caricaturii - în mod reducător și hiperbolizant, ceea ce-i conferă un conținut afectiv ridicat -, precum și acela că este o privire concentrată dintr-o perspectivă exclusivistă, îi conferă o mare capacitate de a se răspîndi, dar și pe aceea de a stîrni puternice atitudini pozitive sau negative. Oricum ar fi, rolul său este de a fixa pe *eu* și pe *celălalt*, de a pune limite clare între aceștia, de a accentua deosebirile și a trasa diferențele, iar nu de a le privi cu detașată înțelegere ori de a aduce în discuție asemănările. Nu întîmplător stereotipul este adesea metaforic, metafora venind din cauza de a explica, dar nu prin descrierea neutră, ci - înglodată în neputința de a surprinde exact natura și esența realității, precum și constelația de particularități care să reprezinte întocmai realitatea observată - pe singura cale la îndemînă, și anume pe cale etică, moralizatoare, formatoare în sensul idealurilor sociale, deci ierarhizînd, segregînd, polarizînd, eticizînd etosul. De aceea, astfel de animozități străbat epocile și spațiile: romanicii au fost și sînt profund disprețuiți de către germanici (germanii și englezii prezentînd, în continuare, o atitudine naturală ostilă față de francezi sau de italieni, doar cultural domolită sau atenuată), americanii rămîn reticenți față de unii dintre conlocuitorii lor latino-americani, chiar dacă elementele componente (germani, irlandezi, italieni, evrei, alți foști europeni) au trecut și încă mai trec prin același soi de relație. Exemplele se pot înmulți proporțional cu numărul neamurilor și al locurilor din această lume, dar concluziile ar fi aceleași: speculînd deosebiri structurale, funcționale sau de perspectivă, comunitățile se raportează unele la altele în mod divergent, lucru de natură să le liniștească în ceea ce privește propria identitate, în esență, să le convingă de faptul că ele există ca atare.

Exemplare sub acest aspect sînt jurnalele de călătorie. Înțelegînd nevoia primitivului, ostoită lîngă focul ce mișcă expresiile feței, de a povesti tribului său - la întoarcerea dintr-o călătorie plină de peripeții, inițiativă, bogată în achiziții teoretice și practice - despre locuri, oameni și obiceiuri, jurnalele de călătorie rămîn depozitarul cel mai fabulos și martorul cel mai fidel al neînțelegerilor de tot felul. Dacă, uneori, prea rar, reușesc să surprindă cîte o trăsătură sau să ofere cîte o interpretare generatoare de reflecție, îndeobște acestea sînt pline de descrieri și interpretări care nu încearcă să înțeleagă realmente, ci doar să judece o cultură prin filtrele și cu instrumentele alteia. Este locul cel mai propice pentru crearea și lansarea stereotipiilor și este tipul de scriere cel mai supus reconsiderărilor și emendărilor, chiar în ceea ce privește o simplă descriere a unor locuri sau a unor obiceiuri. Abia textele antropologilor, ale biologilor și ale lingviștilor vor reuși să ofere perspective obiective ale celuilalt.

*

O altă sursă o constituie ideologia, mai ales sub forma religiei. Personal, socotim că credința în general, cea religioasă, în special, este mai puternică decît naționalitatea. Dacă privim la istoria religioasă a omenirii, vom vedea că dintotdeauna a existat o separație pe astfel de baze. Distincția sacru/profan, pur/impur, s-a transferat și asupra comunităților, *πάς μὲ ἕλλεν βάρβαρος* devenind aici *cel de o altă religie este necredincios*. Naționalitatea este un dat neschimbător, precum zestrea genetică, și ne-am aștepta ca lucrurile să fie altfel în cazul ideologiei și al religiei. Dacă se înțelege că, deși între complexul etnico-lingvistic și ideologie nu există o relație imperativă, totuși, că cel dintîi poate fi un cadru favorizant pentru ca o ideologie să aibă șanse mai mare decît alta în a se dezvolta într-un anumit mediu etnico-lingvistic, atunci se poate înțelege că legile fizicii își pot pune amprenta și asupra ideologiei.

Un caz interesant este cel al germanicilor, catolici care au născocit protestantismul. Chiar dacă luăm în seamă factori ce pleacă de la condițiile generale ale epocii (socio-economice, războiul țărănesc german etc.) și ajungem la detalii personale ale cercului lui Luther și al nobililor care l-au sprijinit, nu putem să nu observăm că, la nivel profund și esențial, protestantismul se structurează și funcționează alimentat de tot ceea ce are spiritul germanic mai definitoriu. În condiții identice, acesta nu putea apărea în America de Sud, undeva în Asia sau în Europa de Est! Categorie, el nu putea apărea la romanici! Numai spiritul elaborat și industriuos, meticulos pînă la simplitate, egalitar pînă și în ierarhie, pe care germanicii îl au, numai acest spirit putea genera o astfel de revoltă legalistă, regîndirea constructivă și sistematică a ideologiei, în concordanță cu codul comportamental izvorît din ființa spiritului germanic.

Dacă la germanici constatăm congruența dintre naționalitate și religie, la evrei avem a face cu o reală identitate. Aici, religia se împletește atît de strîns cu naționalitatea încît devine greu de spus ce înseamnă *evreu*: o persoană care are o anumită naționalitate sau una care are o anumită religie. Dificultatea este doar aparentă, deoarece evreul este o persoană care are o anumită naționalitate și care, totodată, a fost educat în spiritul unei anumite ideologii religioase. Aici, istoria edificării umane și naționale este istoria edificării religioase, codul național fiind, în fapt, un cod etico-religios. Suprapunerea aceasta este importantă și generatoare de consecințe, deoarece ne învață că aici se află modalitatea supremă de unicizare, de afirmare a identității și de păstrare a acesteia, nealterată decît de propria evoluție. Faptul că cineva nu își poate asuma la modul real o altă naționalitate, dar, aparent, își poate asuma o altă ideologie decît aceea în care a fost educat, arată legătura nenesesară dintre cele două, dar și că religia este infinit mai puternică decît naționalitatea și limba.

Religiile stabilesc legătura dintre oameni și o ființă supremă, dătătoare de identitate maximă, adică asiguratoare a existenței veșnice a credincioșilor. În schimb, credincioșilor li se trasează limitele de gîndire, comportamentale și de raportare la ceilalți, adică o filosofie și o etică. Identitatea vine din constanță, iar nu din echilibru, fie el și dinamic. Identitatea dată de naționalitate pare prea vagă, și se poate neutraliza, în vreme ce religia pune în act nenumărate limitări care au darul de a omogeniza comunitatea și de a o diferenția de altele. Din această perspectivă, prozelitismul constituie o modalitate complexă prin care, după poziționarea comunității, aceasta încearcă, pesemne, să-și asigure perpetuarea în condiții aparent prielnice, adică o turmă, un păstor. Cei aflați pe această poziție, nu pot (sau nu au voie a) vorbi altfel decît cei din propria clasă, dar nici nu pot tăcea cînd se vorbește altfel,

nu pot gândi nuanțat și trebuie să folosească aceleași tipuri de reflexe precum cele date propriei clase. Contractul social rămîne mai puțin imperativ decît cel etico-moral, iar dacă națiunea transcende spațiul, religia transcende națiunea.

Privind la ororile care au putut apărea ca urmare a disputelor identitare pe baza naționalității și a religiilor, vom observa nu doar că, pentru religie, mai mulți au fost dispuși să se sacrifice decît pentru naționalitate, dar și că, lucru deosebit de semnificativ, pentru aceeași cauză, sacrificatorii au fost mult mai mulți, mai decîși și mai încrîncenați decît pentru cealaltă!

*

În sfere mai restrînse, orice diferență poate genera consecințe, începînd cu cele de natura cea mai evidentă, dintre bărbați și femei (dincolo de multe lucruri interesante în acest domeniu, este de observat și faptul că tradițional și decurgînd din funcțiuni arhaice, domeniul de activitate masculin era public, iar cel feminin privat, ceea ce a prelungit lipsa posibilității de a-i cunoaște și studia în mod egal), coborînd la felurite diferențe din sînul aceleiași clase (înalt/scund, copil/adult, inteligent sau nu etc.), ajungînd la cele mai fine, care se referă la gradul unei însușiri. Semnele exterioare (coduri, lingvistice, comportamentale, vestimentare etc.) dau seamă de deosebiri mai profunde.

*

Însuși omul este un conglomerat de organisme care, la rîndul său, este o ființă eminentamente socială, ceea ce face ca, în cel mai firesc mod, în societatea umană, totul să fie conotat social. De aceea, fie că este vorba despre criterii mărunte, fie că este vorba despre criterii fundamentale, miza care amorsează aceste criterii rămîne identitară și existențială, doar gradul în care ele contribuie la miză fiind diferit. Indiferent de nivelul la care am privi (doi indivizi, două comunități, două trăsături), dincolo de faptul că aceste elemente se luptă pentru identitate se mai află un factor. Unde sînt două elemente în concurență, deja apare o ierarhie. În plan biologic, concurența este cu atît mai acerbă cu cît indivizii sînt mai apropiați și au nevoie de resurse identice. Faptul, însă, că pentru indivizi este mai bine să trăiască în grupuri - ei fiind dotați cu capacitatea de a aduce în prim plan anumite trăsături și de a oblitera altele, adică sînt dotați cu adaptabilitate unii față de ceilalți și fiecare față de întregul conglomerat, spre a ajunge la un echilibrul individual, în consonanță cu cel de grup -, face ca din această coeziune a grupului să îi ofere șanse de succes. Această punere în comun practică de către indivizi, la nivelul grupului, este și o formă de asimilare parțială (uneori chiar totală) prin care indivizii își cedează unii altora, în cadrul unui soi de contract al comunității. Lucrul acesta se poate produce și la nivele superioare, așa cum se petrece și la nivel tisular, celular și atomic. Ceea ce este realmente important sub acest aspect este că trăsăturile la care individul nu renunță în favoarea grupului nu contează nici pentru alți indivizi, nici pentru grup, cel puțin nu în sincronie, iar cele care îi sînt asimilate nu-l modifică. În fapt, cel asimilat nu dispare cu desăvîrșire, el transferînd noului organism elemente viabile, chiar dacă nu mereu lesne perceptibile. Este momentul care arată cel mai bine relația în oglindă dintre *eu* și *celălalt*, faptul că existența deosebirii dintre ele este himerică, iar, în planul realităților esențiale, concurența înseamnă colaborare.

*

Mai pernicioasă decît exacerbarea propriei identități, conjugată cu negarea identității celuiilalt sau a dreptului său la identitate, nu este, poate, decît exacerbarea diferenței. Chiar dacă un astfel de act poate fi înțeles și explicat sub aspect psihologic, întocmai cu negarea celuiilalt - și aceasta, o încercare eșuată de afirmare a identității -, el reprezintă, în fond, o negare a sinelui. Interdicțiile aplicate celuiilalt sînt întoarse pe dos devenind prescripții care, la suprafață, par a afirma o existență, în profunzime neagă existența celuiilalt, iar în esență neagă totul. Este o formă extremă de îndeplinire cu orice preț a primei condiții de existență, mai sus enunțate: a fi diferit de ceilalți din propria clasă. Diferențierea, însă, pînă la separarea de propria clasă, cu crearea unei noi lumi și conjugate cu neparticiparea reală la întreg, are darul de a anula existența unui astfel de element. Este o situație în care prigoana celor diferiți nu poate provoca reacții de sănătoasă adaptare prin negociere și colaborare, deoarece, în fapt,

avem a face cu o formă maximă de intoleranță, care cere extincția celuilalt, totul sub aparența raționalității, în fapt schimonosite și lipsite de orice înțelegere a celuilalt (neînțelegerea celuilalt înseamnă, la modul cel mai implicit, și neînțelegerea sinelui).

Sub acest aspect, oricât de insidios și de calin aparent, un fenomen precum cel al corectitudinii politice este exemplar. Dacă sinonimul sau eufemismul trimit în mod voalat, elegant sau printr-o convenție instituită cultural către o anumită realitate, adică printr-o formă lingvistică mai puțin sau deloc frustră și mai puțin predispusă să îndemne la nedorite asocieri imaginative și conceptuale se indică o aceeași realitate și un același concept, întocmai ca și în cazul formei și modalității fruste, în cazul așa-numitei forme de exprimare corectă sub aspect politic, expresia nu doar înlocuiește o altă expresie, ci obturează și modifică substanțial realitatea și distorsionează grav conceptul.

*

Valorile umane și culturale sînt relative, iar înțeleptul știe asta și este lipsit de încrîncenare: „Ce-un secol o zice ceilalți o dezic”. Chiar dacă lumea nu este populată doar de înțelepți, aceștia rămîn chemați să creeze ideile pe care ceilalți au a le imita și dezvolta în același spirit. Înțelepții știu că valorile etico-morale sînt singurele de natură și în măsură să asigure perenitate și identitate prin curgerea firească și organică a existenței. Înțelepții mai știu că la asta se ajunge prin celălalt, care este complementar, nu opus, că celălalt poate fi înțeles prin înțelegerea cauzelor care au generat diferențe, a factorilor implicați și a tendințelor naturale și culturale. Asta înseamnă că celălalt este cel pe care te bazezi, partea de eu care-ți lipsește și care te întregește întru desăvîrșire. Lucrul acesta este important deoarece, spre deosebire de orice alt ansamblu social, de orice element sau factor social, compunerea cu celălalt - iar nu sărăcirea prin asimilarea lui - constituie tocmai baza pe care se construiesc toate și care dă societății echilibrată structuralitate și armonioasă funcționalitate.